

Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığa Karşı Son Pagan Mukavemeti: Iulianus ve Arbogast Örnekleri

Mert Kozan*

Giriş

Iulianus dönemi tarihsel süreçte bakıldığında iki farklı perspektiften incelenebilecek karmaşık; karmaşık olduğu kadar da değişimlere sebep olan önemli fakat göz ardı edilmiş bir süreci ifade etmektedir. Iulianus öncesi dönemde Constantinus 312 yılından itibaren Hristiyan Kilisesi'ne yakınlık duyduğu hatta ona büyük bir zenginlik bahşettiği yadsınamaz bir gerçek niteliğindedir¹. Bu yadsınamaz gerçek İmparatorluğun yapısını tamamen değiştirecek ve bambaşka bir formatta yeniden örgütlenmesine sebep olacaktır. İmparatorluğun geleceği bu tarihten itibaren değişmeye başlamıştır. Büyük Constantinus dönemi başlı başına belirsiz bir süreci temsil etmektedir. Her ne kadar İmparatorun Hristiyanlığa ve Kiliseye karşı sempati beslediğini dile getirsek de kendisi halen var olan *Pontifex Maximus*² görevini sürdürmekteydi. Başlı başına bakıldığında içerisinde pek çok tezat da içeren bir dönemdi. Ancak her şey bu dönemden sonra değişti.

Tarihçiler özellikle Constantinus'un din değiştirmesiyle son derece ilgilidirler. Alman tarihçi Joseph Burckhardt, Constantinus'un din değiştirmesini bir dâhilik olarak görmektedir³. Çünkü ona göre Constantinus Hristiyanlığın bir dünya dini olacağını çok önceden sezinlemiş ve bu nedenden dolayı bu dine karşı sempati beslediğine dair bir görüntü yaratmıştır. Gerçekten de bakacak olursak durum Burckhardt'ın işaret ettiği gibidir. Constantinus hem pagan adetlerini kullanmaya devam edip hem de Hristiyanları önemli mevkilere getirerek esasında tezat olarak görülen bu unsuru çıkarları doğrultusunda kullanmayı başarabilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, mkozan@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0003-0176-0776

1 Reinhart Staats, "Kaiser Konstantin der Große und der apostel Paulus", *Vigiliae Christianae* 62.4 (2008), 334-370.

2 Antik Roma inancında başrahipliğe denk gelen unvan, detaylı bilgi için bkz: Murat Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü: Yunan-Roma*, Genesis Kitap, Ankara 2011, s. 329-330.

3 Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s. 61.; Jacob Burckhardt, *The Age of Constantine the Great*. Univ of California Press, 1983, s. 295

Pagan İmparatorlukta Bir Dönüm Noktası Constantinus ve Milano Fermanı

Constantinus'un Hristiyanlar için yaptığı en önemli eylemlerden bir tanesi Milano Fermanı'dır. Milano Fermanı sayesinde Hristiyanlar var olmak ve dinlerini geliştirmek için resmi devlet iznini almış oluyorlardı. Constantinus ve Licinius ayrıca Hristiyanların daha önce edinmiş oldukları özel mülklerin ve kiliselerin yeniden iadesini de kararlaştırmışlardı. Bu diğer dinlere tanınan hakların esasen geri iade edilmesine ilişkin bir hamleydi. Aslında Hristiyanların büyük kazanç elde ettikleri ve bu Hristiyanlık için önemli bir adım olarak gözüксе dahi özünde bu hamle Hristiyanları diğer dinler ile aynı statüye çıkartmaktan başka bir çaba değildi⁴.

Constantinus'un Hristiyanlara yaptığı büyük değişiklik din adamları üzerinden olmuştur. Hristiyan din adamlarına da tıpkı pagan din adamlarına verilen yetkiler bahşedilmiştir⁵. Bu, şu anlama gelmekteydi. Hristiyan din adamları devlete ödenen vergilerden muaf tutulmuştu. Ayrıca kendi dini ayinlerini icra edebilmeleri için onları bu görevden alıkoyabilecek vazifelerden de muaf tutulmuşlardır⁶. Piskoposluk makamlarına çok önemli ayrıcalıklar verildi. Bir kişi eğer bir davada karşı tarafta buna razı ise davayı piskoposluk makamından gördürebiliyordu. Piskoposlukların da yargı yetkisi son derece artmıştı. Bir piskoposun verdiği karar nihai olarak kabul edilmekteydi⁷. Böylelikle Hristiyanlar için üç önemli din merkezi de piskoposlukları sayesinde Hristiyanlar için önemli merkez olarak ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki her ne kadar pagan gelenekler ağır bassa da Roma, İkincisi Doğu'da Hristiyanlığın başkenti olacak Constantinopolis ve son olarak Kudüs Hristiyan Kilisesi bu tarihten kısa bir süre sonra devlet kilisesi haline geldi. Artık Hristiyanlar için yeni bir çağ başlamış oldu.

Hristiyan İmparatorlar

Büyük Constantinus'un ölümünün ardından geriye üç oğlu kaldı. Bunlar İmparatorluğu beraber yönetmeyi denediler ancak; kendi aralarında yaşadıkları husumet, Germenler ve Perslere karşı verilen çok çeşitli düzeyde mücadeleler bu

4 Reinhart Staats, agm., s. 337.

5 Jacob Burckhardt, *age.*, s. 313

6 Alexander A. Vasiliev, *age.*, s. 65.

7 Konstantin Olbrich. "Kaiser in der Krise-religions-und rechtsgeschichtliche Aspekte der Familienmorde'des Jahres 326." *Klio* 92.1, (2010), s. 104-116.

yeterince zor olan vaziyeti daha da karmaşıklaştırmıştır⁸. İtikati konuları bakacak olursak durum burada da son derece karmaşık bir hal almaktadır. Dönemin halen en önemli meselelerinden bir tanesi Ariusçuluk meselesidir⁹. Bu devirde, tartışmalar hala hararetini korumaktaydı. Büyük Constantinus'un üç oğlundan ikisi koyu bir İznik Amentüsü destekçileriydiler¹⁰. Bunlar II. Constantinus ve Constans idi. Constantius ise açık bir Arius taraftarıydı. İç meseleler neticesinde tek başına kalan Constantius; Paganlığa karşı sert bir Ariusçu politika takip etti¹¹. Her ne kadar saltanatının ilk dönemlerinde şehirlerin içinde değilse bile dışarıda pagan mabetleri açık kalmaya devam etmişti. Ancak Saltanatını sağlamlaştırdığını düşünen Constantius bundan yaklaşık olarak iki yıl içinde paganlığa karşı çok sert önlemler almaya başladı. Pagan tanrılara adak adayan ve bunlara tapınanları ölüm cezasına çarptırılacağını ilan eden bir bildiri yayınladı¹². Paganlar bu hareketi nefretle karşıladı; sıkı bir Arius taraftarı olması münasebetiyle Constantius aynı zamanda İznik Amentüsü taraftarları tarafından da sıkça eleştiriliyordu¹³. Constantius'un saltanatının yirminci yılını kutlamak amacıyla Roma'ya geldiğinde pek çok pagan anıtını ve eserini gördü ancak bunlardan belki de en önemlisi Senato'nun yakınında bulunan Zafer Sunağı'ydı. Zafer Sunağı Senato'nun himayesinde olan ve paganlar için adeta anıtsal bir eser idi. Constantius elbette bu manzaraya dayanamazdı. Verdiği bir emirle Zafer Sunağı'nı Senato'nun önünden kaldırttı. Bu pek çok pagan için yakında sonlarının geleceğini ifade eden simgesel bir hareket olarak yorumlandı¹⁴. İznik Amentüsü taraftarları tarafından sevilmemesinin esas neden ise hem Ariusçu politikaları büyük destek vermesi hem de ünlü İznik Amentüsü taraftarı Alexandropolis piskoposu Athanasius ile mücadelesiydi¹⁵. Hayatının sonuna kadar Athanasius ile mücadeleyi kendisine

8 Alexander A. Vasiliev, *age.*, s. 85-86

9 Turhan Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 61.

10 Timothy E Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert YKY Yayınları, İstanbul, 2008, s. 76; Alexander A. Vasiliev, *age.*, s. 85.

11 Hanns Christof Brennecke, "II. Rom und der dritte Kanon von Serdika (342)." *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 69.1, (1983), s. 15-45.

12 Alexander A. Vasiliev, *age.*, s. 86; Konstantin Olbrich, *agm.*, s. 104-116

13 Hanns Christof Brennecke, *Hilarius von Poitiers und die Bischofsopposition gegen Konstantius II: Untersuchungen zur dritten Phase des arianischen Streites (337-361)*. Vol. 26. Walter de Gruyter, 1984, s. 125.

14 Robert Owen Edbrooke. "The visit of Constantius II to Rome in 357 and its effect on the pagan Roman senatorial aristocracy." *The American Journal of Philology* 97.1, (1976), s. 40-61.

15 Hanns Christof Brennecke, *Ecclesia est in re publica: Studien zur Kirchen-und Theologiegeschichte im Kontext des Imperium Romanum*. Vol. 100. Walter de Gruyter, 2007, s. 78.

bir vazife bildi. 361 yılında hayatına kaybettiğinde arkasından ağlayacak pek bir kimse yoktu; hatta paganlar ve İznik Amentüsü tarafları tarafından ölümü hoş karşılanmıştır¹⁶.

Iulianus Dönemi

Roma İmparatorluk tarihinde görülmüş en değişik imparatorların birisi olan Iulianus'un babası Iulius Constantius, İmparator Constantin Chlorus'un ikinci karısı Theodora'dan doğma iki oğlundan küçük olanıydı. İmparatorluk ailesi açısından bakılacak olursa Constantinus'un tahta çıkmasının ardından Theodora'nın ezeli düşmanı Constantinus'un karısı Helena Augusta ilan edilince dikkat çekmemeye çalışan bir aile olarak kalmayı tercih etmişlerdir. Iulius Constantinus yaklaşık olarak 40 sene boyunca rahat, ancak İmparatorluk merkezinden uzakta hayatını geçirdi. Helena'nın ölümünün hemen ardından Constantinus onu ve ailesini başkente davet etti ve Iulianus 332 Haziranında Constantinopolis'te dünyaya geldi. Bebeğin annesi Basilina idi. Ancak doğundan yaklaşık olarak iki hafta sonra Basilina hayatını kaybetti¹⁷. Iulianus iki üvey ağabey ve bir üvey abla ile birlikte oldukça gösterişli bir şekilde büyüdü. Ancak ailesinin bir kısmı Constantius tarafından katledildi; ilginç bir şekilde Iulianus'a ve Gallus'a dokunulmadı. Kuzenine karşı her zaman büyük bir kin besledi. Gallus ve Iulianus Constantius için önemsiz rakiplerdi her şeyden önce yaşları küçüktü. Iulianus önce Nicomedia'ya gönderildi; burada Eusebius'un denetiminde Hristiyan eğitimi aldı; aynı zamanda paganlığını gururla itiraf etmiş olan filozof Libanios'un denetiminde kaldı¹⁸. Hatta bu Constantius için öyle bir ileri boyuta dönüştü ki Libanios'un derslerine girmesi yasaklandı. Elbette Iulianus İmparatorluk'un buyruğuna karşı bir girişimde bulunmadı ancak Libanios'un bütün yazılarını özenli bir şekilde takip etmeye başladı. Eusebius dar kafalı olarak bilirse de en azından vicdanlı bir Hristiyan'dı. Daha sonra üvey ağabeyi Gallus ile birlikte daha 11 yaşındayken Macellum'a sürüldüler. Burada büyük bir âlim olan Mardonius himayesinde antik dönem yazarlarını çalışmaya devam etti. 6 yıl burada kaldılar daha sonra Gallus Constantinopolis'e çağırıldı¹⁹. Burada eğitimine devam etmek için gerekli izinleri

16 Mark Humphries, "In nomine patris: Constantine the Great and Constantius II in Christological polemic." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* H. 4 (1997), s. 448-464.

17 Georg Niebuhr Barthold *Vorträge über römische Geschichte: an der Universität zu Bonn gehalten. Von Pompejus' erstem Consulat bis zum Untergang des abendländischen Reichs*. Vol. 1. Reimer, 1848, s. 48

18 Alexander, A. Vasiliev, *age.*, s. 87.

19 Joachim Szidat, "Zur Ankunft Iulians in Sirmium 361 N. Chr. auf seinem Zug gegen Constantius II." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* H. 2 (1975), s. 375-378.

almak suretiyle Atina'ya gitmesine izin verildi. Aktarıldığına göre hayatının en mutlu 6 yılını burada geçirdi. Yunan dünyasının içinde eğitimini aldı. Zamanının en büyük düşünürlerinin âlimlerinin görüşlerini aldı; onlarla tartıştı. 355 yılına gelindiğinde Constantius tarafından Caesar ilan edildi. Constantius'un kız kardeşi olan Helena ile evlendirildi. Ancak Iulianus bu yıllarda dahi pagan inancını net olarak ifade edemiyordu. Ayrıca Constantius tarafından zorlu bir görev de verilmişti. Galya'daki lejyonlar uzun süredir Ren Nehri'nden geçmeye çalışan Germenlere karşı uzun vadeli ve son derece yorucu bir savaş sürdürüyordu. Constantius destek birlikleriyle birlikte yeni Caesar'ı Galya'ya gönderdi. Iulianus beklenmedik bir şekilde son derece başarılı oldu. Germenleri Argentoratum yakınlarında mağlup etti. Lutetia Parisiorum'a ana karargâhını kurdu. Yönetim merkezi burasıydı. Daha sonra Germenleri Ren'in ötesine sürme girişiminde bulundu; bunda da büyük başarılar elde etti. Askerlerinin ve yöre halkının büyük güvenini kazanmıştı²⁰.

Constantius tarafından bu başarılar büyük bir endişe ve şüphe ile karşılandı; ancak Constantius'un daha büyük bir problemi vardı. Persler İmparatorluğun Ermenistan ve Mezopotamya eyaletlerini istiyordu²¹. Constantius Galya'dan hemen destek birlik talep itti. Ancak buradaki askerlerin doğuda belki de hiç dönemeyecekleri bu sefere katılma konusunda isteksizlikleri gün yüzüne çıktı. Birdenbire Iulianus kendisini kalkanların üzerinde buldu ve Augustus olarak askerler tarafından selamlandı. Artık bir iç savaş kaçınılmazdı fakat Constantius genç sayılabilecek bir yaşta 361 yılında aniden hayatını kaybetti²². İmparatorluğun doğu kısmı tarafından da İmparator olarak tanındı. Iulianus, Constantinopolis'e geldiğinde halefine saygısını göstermeyi amaçlıyordu. Cenaze Constantinopolis'e geldiğinde o da hazır bulundu. Kendisi yas kıyafeti giydiği gibi bütün şehre de bunu emretmişti. Kutsal Havariler Kilisesi'ne giden cenaze alayına önderlik etti. Ancak tören sona erdikten sonra bir daha asla bir Hristiyan mabedine adımı atmamıştı²³.

20 Andreas Hofeneder, "Die Religion der Kelten in den antiken literarischen Zeugnissen." Sammlung, Übersetzung und Kommentierung Band III: Von Arrianos bis zum Ausklang der Antike, 2011, s. 256; Drinkwater, John F. "'The Pagan Underground', Constantius II's 'Secret Service' and the survival and the Usurpation of Julian the Apostate." *Studies in Latin Literature and Roman History* 3, 1983, s. 348-87.

21 Roger C. Blockley "Constantius II and Persia." *Studies in Latin literature and Roman history* 5 (1989), s. 465-90.

22 RJ Lane Fox, "The Itinerary of Alexander: Constantius to Julian." *The Classical Quarterly* 47.1, (1997), s. 239-252.

23 John Julius Norwich, *Bizans I: Erken Dönem (MS 323-802)*, Kambalçı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 79.

Iulianus'un Dinî Politikaları

Iulianus İmparator olmadan önce daha Caesar'liğe yükseltildiğinde kendi seleflerinden çok farklı bir portre çizeceğini göstermişti. Örnek alabileceği kendi kafasında çok önemli bir İmparator mevcuttu, bu kişi "filozof imparator" olarak bilinen Marcus Aurelius idi²⁴. Marcus Aurelius'un hayatının çoğu sınır birliklerinde geçmiş; askerlerle yakın ilişkiler kurmuş ve onlar tarafından sonuna kadar takip edilecek bir lider olarak görülmekteydi. Iulianus, çok uzun süreden beri paganizmin ateşli bir taraftarıydı ancak bunu gizlemek durumunda kalmıştı²⁵. Constantius öldükten sonra işler tamamen değişti. Uzun süredir kafasında planladığı bir takım şeyleri hayata geçirmeğe koyuldu. İlk olarak kapatılan tapınakları tekrar kullanıma açtı. Kurban edilecek kurbanların tekrar tapınaklara getirilmesi yönünde buyruklar verdi. Bu kesin olarak paganları çok sevindirmişti. Yapılan bütün kısıtlamalardan bir anda kurtulmuşlardı. Ancak Iulianus'un yapması gereken çok iş vardı her şeyden önce Constantinopolis bir Hristiyan merkezi olarak kurulmuştu burada herhangi bir tapınak veya sunak yoktu²⁶. Konser ve konferansların yapılması için inşa edilmiş ve Büyük Constantinos zamanında Fortuna anıtı ile dekore edilmiş olan ana bazilika pagan ritüellerini yapmak için kullanıldı²⁷. Bu dönem elbette Hıristiyan müellifler tarafından eleştirilerek çeşitli hikâyelerle Iulianus'un yaptıklarını kötüleme yoluna gittiler Kilise tarihçisi Sozomenos şunları kaydetmiştir:

"Bir gün İmparator Iulianus'un yanına kör bir adam yaklaştı onu alenen dinsizlikle ve döneklikle suçladı. Buna karşılık Iulianus "sen körsün ve senin tanrın Galilean sana şifa vermeyecek" dedi. Bunun üzerine kör adam "Kör oluşumdan dolayı Tanrı'ma şükürler olsun, çünkü körlüğüm sayesinde senin Tanrı'ya karşı yaptığın saygısızlıkları görmüyorum".²⁸

24 Eric Robertson Dodds, *Pagan and Christian in an age of anxiety: some aspects of religious experience from Marcus Aurelius to Constantine*. Cambridge University Press, (1965), s. 27-28.

25 Alexander, A. Vasiliev, *age.*, s. 87.

26 Adrian Murdoch, *The Last Pagan: Julian the Apostate and the Death of the Ancient World*, Rochester, VT: Inner Traditions, 2008, s. 67.

27 Oliver Nicholson, "The 'Pagan Churches' of Maximinus Daia and Julian the Apostate." *The Journal of Ecclesiastical History* 45.1 1994, s. 1-10; Vasiliev A., *age.*, s. 90-91; konu ile ilgili detaylı bilgi için dönemin görgü şahidi olan Ammianus Marcellianus'a bakılması gerekmektedir; Ammianus Marcellinus, *The Later Roman Empire:(AD 354-378)*. Penguin UK, 2004.

28 Salminius Hermias Sozomenus, *The Ecclesiastical History of Sozomen: Comprising a History of the Church From AD 323 to AD 425*. Library of Alexandria, 2016, s. 331.

Bu metinde anlaşılacağı gibi Iulianus'a karşı esasında sert bir muhalefet söz konusudur. Özellikle Hristiyanlar açısından durum son derece can sıkıcıdır. Iulianus'u İmparatorluğun eski haşmetini yeniden kurmak istiyordu. Senatoyu kuvvetlendirdi. Senato'nun toplantılarına iştirak etmeye ve bizzat katılmaya özen gösterdi. Eski İmparatorlar gibi toplantıları yürüyerek gitti. Hristiyanlığın eninde sonunda kaybedeceğini düşünüyordu; halkın büyük çoğunluğunun baskı sonucunda bu inanca geçtiğine inanıyordu; tıpkı eskisi gibi paganlık serbest bırakılırsa pek çok kimsenin eski inancına döneceğine inanıyordu. Hristiyanlara zulmetmenin beyhude bir davranış olduğunu düşünüyordu. Hristiyanlara zulmederse bir sürü din şehidi yaratacağını ve bunların da Hristiyanlığın önemli motivasyonlarından birisi olacağını düşünüyordu²⁹.

Hristiyanları bölmek için hemen Ariusçu Constantius hükümetinin sürgüne gönderdiği bütün Nicea Amentüsü taraftarlarını geri çağırdı. Bunun altındaki nedeni Ammianus şöyle ortaya koymaktadır: "hiçbir vahşi hayvan Hristiyan mezheplerinin birbirlerine olduğu kadar saldırgan olduğu görülüş şey değildi" demektedir³⁰.

Esasında Iulianus mükemmel bir bileşimdi. Eskinin İmparatorları gibi bir Romalıydı. Bir Yunan filozofu aynı zamanda gizemli bir mistik idi³¹. Ordunun başında savaşa gidiyordu. Bir despot olmak istemiyordu. Tıpkı Augustus gibi *primus inter pares* yani birinci vatandaş olmak istiyordu. Bütün eylemleri bunu gösteriyordu. Saraydaki binlerce mabeyinci, vekilharç, seyis, berber ve aşçılar kovuldu. Tazminatları dahi verilmedi. Çok küçük bir çekirdek kadro bırakıldı³². Iulianus, İmparatorluğun çökmekte olduğunu pek ala biliyordu. Artık ordu yenilmez değildi. Sınırlardaki güvenliği zorla sağlıyordu. Yönetim tamamen yozlaşmıştı. Eski Roma değerleri olan sağduyu, vazifeye inanç, şeref ve dürüstlük kaybolmuştu. İşte İmparator bütün bu bozulmaların sonucu olarak ahlaki bozulmanın neden olduğunu düşünüyordu. Sorunu İmparator çok önceleri tespit etmişti Hristiyanlık. Hristiyanlık eski Romalı erdemlere tam bir tezatlık teşkil ediyordu. Eski erdemlerin yerine kibarlık, uysallık,

29 Norwich, *age.*, s. 79.

30 Marcellinus, *age.*, XXV, 4, 20.

31 Georg Niebuhr Barthold, *Historische und philologische vorträge, an der Universität zu Bonn gehalten: bd. Von der entstehung Rom's bis zum ausbruch des ersten punischen krieges. 1846. 2. bd. Vom ersten punischen kriege bis zu Pompejus' erstem consulat. 1847. 3. bd. Von Pompejus' erstem consulat bis zum untergang des abendländischen reichs. 1848. Vol. 1. Druck und verlag von G. Reimer, 1848, s. 137; Kerameus A. Papadopoulos. "Neue Briefe von Iulianus Apostata." Rheinisches Museum für Philologie, 1887, s. 15-27.*

32 Vasiliev, *age.*, s. 87; Norwich, *age.*, s. 79.

öbür yanağı çevirmek gibi olgular yerleştirmeye çalışıyordu. Bu İmparatorluk için kabul edilemezdi. Hatta o kadar ileri gitti ki bu davranışların hepsini Roma'nın kadınlaşması olarak algılıyordu. Ayrıca günah çıkarma âdetine ayrı bir önem gösteriyordu. Ona göre her türlü kötülük yapıldıktan sonra o yapılan eylemlerin affedilmesi insanları çok daha fazla yozlaştırmaktaydı.

Iulianus halkı paganlığa döndürmek için elindeki her fırsatı kullanıyordu halka açık yerlerde tıpkı bir filozof gibi halka vaaz veriyor; uzun ve ateşli tezlerini herkesin içinde dile getiriyordu. Uzun risaleler yazıyordu ancak halk pek çoğuna katılmıyordu. 362 yılında bir sene sonra çıkmayı Pers seferine üst olarak kullanacağı Antiocheia'ya giderken yol üstündeki Küçük Asya'daki kentleri dolaştı. Tapınak tapınak, bir kurban töreninden başka bir törene koştı ancak çabaları beyhude idi. Halkın çoğunluğu kurban törenlerini terk etmişti. Hatta o kadar çok kurban törenine gidiyordu ki halk kendisine kasap unvanını takmıştı. Iulianus'un Hristiyanları baskı altına almaktan başka çaresi kalmamıştı³³.

17 Haziran 362 yılında Iulianus bir ferman yayınladı. Fermana göre her öğretmen için birinci ve en önemli şart kusursuz bir ahlaki karakterdir. Bundan böyle hiçbir öğretmen yerel şehir meclisinin aracılığı ile yani bizzat İmparator'dan izin alması gerekiyordu. Bu esasına bakılacak olursa zararsız bir karar gibi görünmekteydi Ama Hıristiyanlar tarafından büyük öfkeye sebep oldu. Hatta bu öfke gelecek nesillere dahi sirayet etti. Çünkü hiçbir Hristiyan öğretmenin İmparatorun onayını alma şansı yoktu ya kazançlarından vazgeçeceklerdi ya da inançlarından³⁴.

Bunu tepkiler izledi. İmparator Antiocheia'nın sayfiye yeri olan Daphne'de ikamet ederken Apollon tapınağına bir Hristiyan'ın gömüldüğü keşfedildi. Bu emri veren ise kendi ağabeyi Gallus idi. İmparator bu naaşın hemen taşınmasını emretti mezar açıldı ve naaş taşındı. Ancak Hristiyan'lar büyük bir öfke seline kapıldı. Bu vesile ile yapılan gösteriler hızla çoğalmaya başladı. İmparator göstericilerin tutuklanmasını emretti. Ancak gösterilerin boyutu çok büyüdü ve tapınak 26 Ekim 362'de yapıp kül oldu.

363 Martında İmparator sefere çıktı. Her şey çok iyi gidiyordu Roma ordusu tıpkı eski günlerdeki gibi tüm haşmetiyle ilerliyordu; hatta o kadar ilerlemişlerdeki Ktesephion'u yani Perslerin başkentini kuşatmışlardı. Ancak doğa koşulları galip geldi kuşatma sürdürülemedi; ordu geri çekilmeye mecbur kaldı. Geri çekilme

33 Vasiliev, *age.*, s. 94-95.

34 Robert Browning, *The Emperor Julian. Univ of California Press*, London 1976, s. 174 vd.; Carmon B. Hardy, "The emperor Julian and his school law." *Church History* 37.2 (1968), s. 131-143.

çok kolay olmuyordu. Sürekli Pers atlılarının tacizine uğruyorlardı ordu 26 Haziran'da ani bir baskına uğradı. İmparator Iulianus zirhını giymeden savaş meydanına koştu etrafındakilere cesaret vermeye çalışıyordu ancak nerden geldiği belli olmayan bir mızrak onun karaciğerini deşti. Mızrak çıkartıldı ancak gecesine hayatını kaybetti. Yerine Iovianus geçti. Böylelikle Büyük Constantinos'un soyu tükendi tıpkı paganlığın yeniden ihya çabası gibi³⁵.

İmparatorlukta bu tarihten sonra hakim güç artık kesin olarak Hristiyanlığı ancak onlarında iç meseleleri mevcuttu. Her şeyden önce Ariuşçu ayrılık son derece şiddetlenmişti.

II. Theodossios'un hükümdarlığı esnasında en önemli dini sorun Teslis'in üyelerinin arasındaki ilişkiyi de içine alan Ariuşçuluk tartışmalarıydı. Temel problem şu idi. Baba ile Oğul aynı özden (homousios) mi gelmekteydi? Ya da Oğul bir şekilde Baba'dan daha mı az Tanrı idi? Bu konuda iki temel gelenek vardı bunlar İskenderiye okulu ve Antiachiae okulu idi. İskenderiye okulu İsa'ya vurgu yaparken Tanrısallığı ön plana çıkarıyordu ancak Antiochheia İsa'nın Tanrısallığını inkar etmeden insan vasıflarını öne çıkarıyordu.

Bir başka problemin ise Nasturuluk tartışmaları olarak literatüre girdi. Bu tartışma Konstantinopolis piskoposluğu görevine rahip Nestorios'un gelmesinden sonra patlak verdi. 429 yılında Nestorios bir vaazında *Theotokos* (Tanrı yaratan veya Tanrının annesi) yerine Khristokos (Hz. İsa'nın annesi) terimini kullandı ve çok büyük tartışmalar başladı. Bu tartışmalar öyle bir boyuta geldi ki İmparator Nestorios'u desteklemesine rağmen 431 yılında Efes'te toplanan konsil ile sürgüne gönderildi³⁶.

Genel olarak tartışmalar bu şekildeydi.

Büyük Theodosios Dönemi Paganlığın Yeniden İhya Çabaları Arbogast

Iulianus'un ölümünün ardından yerine Ioavnius geçmiş ancak İmparator yalnızca 8 ay tahtta kalmış ve hayatını kaybetmişti. Yerini Pannonia'lı bir asker olan Valentianus geçmişti. Konstantinopolis'e döndükten sonra eş augustus ataması yönünde yoğun bir baskıya maruz kalmıştı o da kardeşi Valens'i bu iş için seçmişti³⁷. Valens

35 Downey Glanville, "Julian and Justinian and the Unity of Faith and Culture." *Church History* 28.4 (1959), s. 339-349.

36 Detaylı bilgi için bkz: Kaçar, *age.*, s. 61.

37 Vasiliev, *age.*, s. 98-99.

doğu kısmından sorumluydu. 17 Kasım 375 yılında Bregetio'da öldü³⁸. Yerine oğlu Gratianus geçti. 378 yılında ise Gotlar Valens'i öldürmüşlerdi. Gratianus Valens'in yerine Theodosius'a Augustus olarak atadı. Böylelikle İmparatorluğu Gratianus ile birlikte Theodosius yönetiyordu. Gratianus inançlı bir Hristiyan önemli bir İznik Amentüsü taraftarıydı. İmparatorların gururla taşıdıkları pontifex maximus unvanını reddeden ilk imparatordu. Iulianus döneminde onarılan zafer altarını ve heykelini kaldırttı. Vesta Tapınağının mal varlıklarına el koydu. Ancak 24 yaşından sonra nerdeyse 7 yıldır aralıksız savaşa alanlarında olan Gratianus'da ani bir karakter değişimi başladı. Anfitiyatro ekinlikleriyle ve avlanma ile çokça zaman harcamaya başladı. İmparatorluk generallerinden Britanya'daki orduların komutanı olan Maximus ordusu tarafından augustus ilan edildi. Gratianus hemen müdahale etmek istedi ancak yapılan savaş neticesinde kaybetti ve kaçmasına rağmen çok geçmeden Lyon yakınlarında esir altında 25 Ağustos'ta Lyon'da öldürüldü. Theodosius dehşete düştü ancak konumu güçlü değildi; istemeden de olsa Maximus'u tanımak durumunda kaldı. Maximus kendisine rakip istemiyordu Gratianus'un buradaki ortak İmparatoru Valentianus 12 yaşına gelmişti. Maximus hemen harekete geçti ancak Valentianus erken davranarak Thessaloniki'ye sığınma burada kendisine Theodosius katıldı. Artık Theodosius daha güçlüydü. Perslerle barış imzalanmış doğudaki iç karışıklıklar giderilmişti. Theodosius hemen harekete geçti Maximus yapılan 1-2 çatışmayı kaybetti ve teslim oldu. Camı hemen orada alındı yoksa Theodosius'un merhameti herkes tarafından bilinen bir şeydi affedebilme olasılığı çok yüksekti. Böylelikle Valentianus Batı kısmına hükmetmeye başladı. Theodosius ona yol göstermesi için Gallia comes'liğine getirilen Frank General Arbogast'ın denetimine bıraktı³⁹. Aslında İmparatorluğun batı kısmını fiilen Arbogast yönetiyordu. 389 yılından 391 yılına kadar Roma'da kalan Theodosius ve Valentianus şehirden ayrıldılar. Theodosius, Constantinopolis'e; Valentianus ise yönetimi Arbogast'tan devralmak için Gallia'ya doğru yola çıktı. Arbogast'ın ise yönetimi bırakmaya hiç niyeti yoktu⁴⁰. Viennae'e vardığında Arbogast İmparatora hiç beklemediği şekilde davrandı; onu adeta yok saydı; hiçbir kararında nezaketen de olsa İmparatora danışmıyordu. Valentianus ise görevi devralmak için çok niyetliydi. Arbogast'a görevden alındığına dair resmi bir

38 Norwich, *age.*, s. 88-89.

39 Arnold Hugh Martin Jones- John Robert Martindale- John Morris, *Arbogast der Ältere. In: The Prosopography of the Later Roman Empire*, Band 1, Cambridge University Press, Cambridge 1971, s. 95-97.

40 Brian Croke. "The Editing of Symmachus' Letters to Eugenius and Arbogast." *Latomus* 35.Fasc. 3, 1976, s. 533-549.

yazı gönderdi. Tarihler 13 Mayıs 392'yi gösteriyordu, Arbogast bunu dikkate dahi almadı. 15 Mayıs 392 yılında ise Valentianus odasında ölü bulundu. Arbogast Valentianus yerine kendi yakın adamı olan Eugenius'u Augustus ilan etti. Bunu Theodosius'a bildirdi. Mektubunda Valentianus'un ölümünden duyduğu derin üzüntüyü bildiriyor; ondan boşalan yere Eugenius'un oy birliği ile seçildiğini yazıyordu. Theodosius bu oldubittiği asla kabul etmeyecekti hemen hazırlıklara başladı⁴¹.

Arbogast Frank kökenli yerel bir Galya'lı aileden gelmekteydi. Maalesef Arbogast'ın hayatı hakkındaki bilgilerimiz çok kısıtlıdır. Büyük Frank kökenli Romalı General Richomeros'un yeğenidir. Yetenekli bir komutan ve yetenekli bir yöneticidir. Pagan olduğu bilinmektedir. Roma ordusunda üst düzeylerde görev yapmıştır. Elbette Arbogast'ta Theodosius'un böyle bir oldubittiği kabul etmeyeceğinin farkındaydı ve bunun için hazırlıklara başladı. Kendisinin tacı giymeyeceğini biliyordu ancak bu işi onun için Eugenius yapabilirdi⁴². Yetenekli bir yönetici olduğu için İtalya'nın desteğini kazandı. Bunda elbette pagan olmasının büyük faydasını gördü. Arbogast her şeyden önce başta Roma olmak üzere İtalya'nın bütün kadim şehirlerindeki pagan muhafız alaylarına güvenmekteydi. Senatörler ise kadim altların tekrar senatoya getirilmesinden dolayı son derece memnundular⁴³. Roma'da tam bir pagan uyanış başlamıştı. Roma şehrinin her yerinde pagan şenlikleri düzenleniyordu. Muhtemelen bu şenliklerden katı Hristiyanlar hariç şehir halkı rahatsız değildi. Çünkü Eugenius evrensel barış ilan etmişti⁴⁴. Ona göre bütün inanışlar bir arada huzur içerisinde yaşayabilirdi. Pagan şenliklerinin gölgesinde bütün pagan tapınaklarında hızla bir tamir hareketi başladı; şehrin her yerinde pagan tanrılarına sunulan kurbanların yanan iç organlarının dumanı tütüyordu. Paganlar bir kez daha zafer kazandıklarını düşündüler. Ancak Theodosius 394 yılının yazında yeniden ortaya çıktı. Üstelik artık sadece basit bir gasıp davası gütmüyordu. Adeta kendisi kutsal bir savaşa gelmişti. Hedefte ise paganlar vardı. 5 Eylül 394 yılında yapılan savaşı Arbogast kaybetti hayatına eski bir Roma geleneği olan kılıcının üzerine kapanarak son verdi. Eugenius ise yakalandı Theodosius

41 Brian Croke, "Arbogast and the Death of Valentinian II." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* H. 2 (1976), s. 235-244; Peder G. Christiansen, & David Christiansen. "Claudian: The last great pagan poet." *L'Antiquité classique* 78.1 (2009), s. 133-144.

42 Klaus Düwel, *Arbogast*. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2. Auflage. Band 1, Walter de Gruyter, Berlin / New York 1973, s. 388.

43 Jaś Elsner, *Imperial Rome and Christian triumph: the art of the Roman Empire AD 100-450*, Oxford University Press, USA, 1998. s. 232.

44 Norwich, *age*, s. 88-89.

affetmemeye fırsat bulamadan adamları tarafından öldürüldü⁴⁵. Böylelikle Paganlık son ihya çalışmasını da yenilgi ile kapadı.

Sonuç

Tebliğimizde paganlığın yeniden ihya çalışmalarına değindik. Özellikle Büyük Constantinus'tan sonra Hristiyanlık tüm kurumlarıyla birlikte İmparatorluğa nüfuz etmişti. Çünkü kilise örgütlenmesi son derece iyi kurgulanmıştı. İmparatorluğun sinesinden bu dinin atılamayacağı ve bu dinin imparatorluğun temel harcı olacağı o yıllarda anlaşılmaya başlanmıştı bile. Constantinus bu yerleşmeye destek vermişti; ancak ondan sonra gelen İmparatorların çoğunluğu inançlı Hristiyanlarda bu da İmparatorluk içinde egemen güç olmasını kolaylaştırdı. Iulianus'un girişimleri ise tamamen beyhude olarak görülmektedir; ancak unutulmamalıdır ki Iulianus yalnızca 2 yıl tahtta kalmıştır dolayısıyla bu çok kısa bir süredir. Elbette daha uzun bir İmparatorluk dönemi olsaydı çok daha farklı sonuçların ortaya çıkması muhtemeldir; ancak Iulianus döneminde dahi görülmektedir ki eski pagan inancı halkın arasında daha çok folklorik olarak yaşamaktadır; bunu Iulianus'un özellikle Küçük Asya kentlerine yaptığı ziyaretlerde çok açık bir şekilde görmekteyiz. Ayrıca şunu dile getirmek durumundayız ki paganlar ve Hristiyanlar arasında halen güç mücadelesi vardır. Özellikle belli başlı mevkilerde her ne kadar Hristiyanlara görev verilse de örneğin kadim altın yerine konulması gibi bazı göstermelik eylemlerin yapılması başta Senato olmak üzere bazı kurum ve kişiler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Arbogast dönemi ise çok kısa süreli olmuştur belki ölmekte olan bir hastanın son nefesin vermesi gibi değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır. Ölen hasta ise paganizmdir. Arbogast'ın tahtı Eugenius aracılığı ile gasp etmesinden çok önce 385 yılında Theodosius tarafından kurban törenleri yasaklanmıştı. 391 yılında Roma ve Mısır'da Hristiyan olmayan tüm törenler yasaklandı; 392 yılında bu emir İmparatorluk sathına yayıldı. Paganlık belki kısa süreli nefes alma çabalarına girişti ancak Arbogast'tan sonra bir daha nefes alma şansı bulamayacaktı.

45 Norwich, *age.*, s. 98,

Kaynaklar

Blockley, Roger C. "Constantius II and Persia." *Studies in Latin literature and Roman history*, 5, (1989), s. 465-90.

Brennecke, Hanns Christof, "II. Rom und der dritte Kanon von Serdika (342)." *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 69.1 1983, s. 15-45.

Brennecke, Hanns Christof, *Hilarius von Poitiers und die Bischofsopposition gegen Konstantius II: Untersuchungen zur dritten Phase des arianischen Streites (337-361)*. Vol. 26. Walter de Gruyter, 1984.

Browning, Robert, *The Emperor Julian*, Univ of California Press, London 1976.

Burckhardt Jacob, *The Age of Constantine the Great*. Univ of California Press, 1983.

Christiansen, Peder G. - David Christiansen, "Claudian: The last great pagan poet." *L'Antiquité classique* 78.1 (2009), s. 133-144.

Croke, Brian, "The Editing of Symmachus' Letters to Eugenius and Arbogast." *Latomus* 35.Fasc. 3, 1976, s. 533-549.

Dodds, Eric Robertson, *Pagan and Christian in an age of anxiety: some aspects of religious experience from Marcus Aurelius to Constantine*, Cambridge University Press, 1965.

Downey, Glanville, "Julian and Justinian and the Unity of Faith and Culture." *Church History* 28.4 (1959), s. 339-349.

Drinkwater, John F, "" The Pagan Underground", Constantius II's" Secret Service" and the survival and the Usurpation of Julian the Apostate." *Studies in Latin Literature and Roman History* 3, 1983, s. 348-87.

Düwel Klaus, *Arbogast. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2. Auflage. Band 1, Walter de Gruyter, Berlin / New York 1973.

Edbrooke, Robert Owen, "The visit of Constantius II to Rome in 357 and its effect on the pagan Roman senatorial aristocracy." *The American Journal of Philology* 97.1, 1976, s. 40-61.

Elsner, Jaś, *Imperial Rome and Christian triumph: the art of the Roman Empire AD 100-450*, Oxford University Press, USA, 1998.

Hardy Carmon B., "The emperor Julian and his school law." *Church History* 37.2 (1968), s. 131-143.

Hofeneder, Andreas, *Die Religion der Kelten in den antiken literarischen Zeugnissen.*, Sammlung, Übersetzung und Kommentierung Band III: Von Arrianos bis zum Ausklang der Antike, 2011.

Humphries, Mark, "In nomine patris: Constantine the Great and Constantius II in Christological polemic." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, H. 4 (1997), s. 448-464.

Jones, Arnold Hugh Martin- John Robert Martindale- John Morris, *Arbogast der Ältere. In: The Prosopography of the Later Roman Empire*, Band 1, Cambridge University Press, Cambridge 1971.

Kaçar, Turhan, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Karatağ, Murat, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü: Yunan-Roma*, Genesis Kitap, Ankara 2011.

Marcellinus, Ammianus, *The Later Roman Empire: (AD 354-378)*. Penguin UK, 2004.

Murdoch, Adrian, *The Last Pagan: Julian the Apostate and the Death of the Ancient World*. Rochester, VT: Inner Traditions, 2008.

Nicholson, Oliver, "The 'Pagan Churches' of Maximinus Daia and Julian the Apostate." *The Journal of Ecclesiastical History* 45.1 (1994), s. 1-10.

Niebuhr, Barthold Georg, *Historische und philologische vorträge, an der Universität zu Bonn gehalten: bd. Von der entstehung Rom's bis zum ausbruch des ersten punischen krieges. 1846. 2. bd. Vom ersten punischen kriege bis zu Pompejus' erstem consulat. 1847. 3. bd. Von Pompejus' erstem consulat bis zum untergang des abendländischen reichs. 1848. Vol. 1. Druck und verlag von G. Reimer, 1848.*

Niebuhr, Barthold Georg, *Vorträge über römische Geschichte: an der Universität zu Bonn gehalten. Von Pompejus' erstem Consulat bis zum Untergang des abendländischen Reichs. Vol. 1. Reimer, 1848.*

Olbrich, Konstantin. "Kaiser in der Krise—religions-und rechtsgeschichtliche Aspekte der, Familienmorde'des Jahres 326." *Klio* 92.1 2010.

Sozomenus, Salminius Hermias, *The Ecclesiastical History of Sozomen: Comprising a History of the Church From AD 323 to AD 425*. Library of Alexandria.

Staats, Reinhart. "Kaiser Konstantin der Große und der apostel Paulus." *Vigiliae Christianae* 62.4 (2008), 334-370.

Szidat, Joachim. "Zur Ankunft Iulians in Sirmium 361 N. Chr. auf seinem Zug gegen Constantius II." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* H. 2 (1975), s. 375-378.

Vasiliev, Alexander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul 2016.

